

קבלת תענית יחיד ותענית לשעות

צבי וינברגר

שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורים יש לו לבקש רחמים בתפילתו". על הלכה זו העיר ה"מגיד משנה": "מלשון רבנו נראה שהוא סבור שהיחיד חייב להתענות על צרתו ודבר נכון הוא אע"פ שאין לו הכרח מן הגמרא שיש לפרש כל מה שהזכיר בגמרא בתענית יחיד שהוא כשקבל עליו מדעתו, לא שיהיה מחוייב להתענות. אבל דברים נראים הם שכיוון שהתענית הוא מדרכי הכניעה, כל יחיד ויחיד מחוייב לחפש בדרכיו בעת צרתו ולשוב אל ה'".

בענין קבלת תענית ע"י יחיד איתא בגמרא (מס' תענית יב.) "אמר שמואל כל תענית שלא קבל עליו מבעוד יום לאו שמיה תענית. ושואלת הגמרא: אי יתיב מאי? אמר רבה בר שילא דמי למפוחא מליא זיקא. אימת מקביל ליה רב אמר במנחה (פרש"י בזמן המנחה ואפילו בשוק אומר הריני מחר בתענית) ושמואל אמר בתפלת המנחה".

יוצא איפוא דרב ושמואל דאמרי תרווייהו שתענית יחיד צריכה קבלה מבעוד יום לפני התענית.

בענין תענית שעות נפסק בגמרא (תענית יא:): "הלכתא מתענין לשעות ומתפלל תפילת תענית". ואמר רב חסדא "הא דאמרת מתענין לשעות והוא שלא טעם

הרמב"ם בפרק א' מהלכות תענית הלכה א' כותב "מצוות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הציבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות (במדבר י) כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו". וממשיך הרמב"ם בהלכה ב: "ודבר מזה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עונותיכם הטו וכו' (ירמיה ה') וזה הוא שיגרום להסיר הצרה מעליהם". ובהמשך בהלכה ד' אומר הרמב"ם: "מדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הציבור עד שירוחמו מן השמים" ופירש ה"מגיד משנה": "זה ברור שאין כאן תענית מן התורה שלא נזכר עינוי בכתוב".

מצאנו, אם כן, כי תכלית תקנת תענית ציבור הוא לעורר את העם בתשובה כדי להעביר מעליהם את העונש אשר בא להם עקב מעשיהם הרעים. ואין הבדל אם הצרה היא צרה ישנה אשר בכל יום בעינינו כחדשה או אם הצרה היא צרה מתחדשת כגון בצורת וכו'.

ולענין תענית יחיד כתב הרמב"ם בפרק א' הלכה ט': "כשם שהציבור מתענין על צרתו כן יחיד מתענה על צרתו. כיצד: הרי

שאם לא יאכל למחר עד חצי היום יהיה בתענית עד שתחשך. תירץ התוספות קשה הוא כי אין כן משמעות הלשון "דאימלך אימלוכי" ולכן תירץ עוד בתוסי "א"נ איכא למימר דמיירי נמי בדלא קבלה כדמשמע לשון אימלך אימלוכי והא דבעי שמואל קבלה היינו לכתחילה ואי יתיב דמי למפוחא היינו שאינו מקבל עליו שכר תענית אלא נקרא חוטא על שציער עצמו ומ"מ נדרו נדר" עכ"ל. מדברי תוסי משמע שיש הבדל ממטבע של תענית לדין נדר רגיל ועל כן תירץ כי רב ושמואל מיירי בקבלת תענית לפי המטבע שטבעו חכמים בתענית כדי לקבל שכר מלא והמשנה ממטבעה זה חל עליו דין נדר ועליו לקיים דברו מכל מקום.

קשה לדברי התוסי למה אין דין תענית משום נדר אם אכל בחצי היום הראשון. אם עליו לקיים דבריו משום נדר מה לי אם אכל קודם או לא אכל קודם. נחזור ללבן שאלה זו אחרי שניעין בדברי שאר הראשונים בישוב סתירת ההלכות של תענית שעות וקבלת תענית.

הרמב"ן מיישב את הסתירה בין ההלכות וסובר כי מה שמצריכים רב ושמואל קבלת התענית מבעוד יום הוא במקרה שהמתענה היה חייב תענית משום נדר שקיבל עליו פעם להתענות יום. לפני שמשלם נדרו בתענית יום עליו לקבל התענית מבעוד יום. אבל הרוצה להתענות, ולא שהיה חייב תענית משום נדר שקבל עליו, יכול להתענות בלי קבלה.

כלום עד הערב". פירש"י "כלומר לא אמרו במתענה שאכל בו ביום כגון שהתחיל להתענות עד חצי היום ואח"כ אכל דאין זה עינוי ואם אכל קודם חצות אין בכך כלום אלא כשהשלים כל היום אע"פ שלא קבלו עליו מאתמול". א"ל אביי [לרב חסדא] הא תענית מעלייתא היא, לא צריכה דאימלך אימלוכי. פירש"י ששואל אביי "אי דקבל עליו להתענות עד חצי יום והדר מתענה כל היום האי תעניתא מעלייתא היא ופשיטא דתענית גמור היא... ולא אצטרך לאוקומי הלכה בהכי... ומתירץ הגמרא "לא צריכנא דממליך אימלוכי כלומר לא היה בדעתו כלל להתענות אלא אתא ליה טרדא ולא אכל עד חצי היום וכי מטא חצי יום ממליך, אמר הואיל והתענית עד חצי היום אתענה כל היום". עכ"ל רש"י.

לכאורה סותרים דברי רב ושמואל שמצריכים קבלת תענית מבעוד יום את ההלכתא דמובא בגמרא שניתן להתענות שעות וכפירש רש"י שנטרד בחצי אחד מן היום ולא אכל ורק אז השלים לתענית. וכן משמע מדברי הר"ף שמביא להלכה רק דברי רב ושמואל ומשמיט את כל השקלא וטריא של הגמרא בענין תענית שעות.

אמנם יש מן הראשונים שעמלו ליישב את הלכות קבלת תענית עם הלכות תענית שעות. תוסי ע"ז לד. מקשה את הסתירה בין הלכתא של תענית שעות ודברי רב ושמואל ומתירץ: וצ"ל דמיירי (רב חסדא - בתענית שעות) נמי שקבל עליו מאתמול

מבעוד יום [וזה שאין אנו נוהגים כן, כתבו הגאונים אבל אין אנו רגילים לומר ערבית ואפילו שחרית שמא יארע לו אונס חולי או בולמוס ויטעום כלום ונמצא שקרן בתפלתו].

וטעם הדבר שראו הראשונים ליישב שתי הלכות זו של תענית שעות וזו של קבלת תענית מבעוד יום באר הר"ן כי הלכה של תענית שעות נאמר בלשון הלכתא, וכן לדברי שמואל יש סיוע מברייתא של מגילת תענית על כן מן הדין לקבל את שניהם כהלכות וליישב את הסתירות ביניהם.

יש להביא ראיה ששתי ההלכות אינן סותרות זו את זו גם מדברי הירושלמי בנדריים פרק הקונס הלכה א' ששם מדייק הגמרא בדברי רב כי רב סובר שמתענים לשעות אף אם אכל לפני שמקבל עליו תענית שאר שעות היום. והלא רב הוא שסובר אצלנו כי תענית צריכה קבלה מבעוד יום.

ואחרי אשר ראינו את דברי הראשונים ביישוב שתי ההלכות בסוגית הגמרא מר כדאית ליה ומר כדאית ליה נבוא ונעיין בדברי הרמב"ם שמביא את הלכות אלו על ד' זו.

וזה לשון הרמב"ם הלכות תענית פרק א' הלכה י': "כל תענית שלא קבלה עליו היחיד מבעוד יום אינו תענית כיצד מקבלה? כשיתפלל תפלת מנחה אומר אחר התפלה מחר אהא בתענית וכו'".

הרא"ש מקשה על דברי הרמב"ן מלשון הגמרא דף יא: ששמע שגם אבבי שהוא מפרש הסוגיא של תענית שעות יחד עם רב חסדא מצריך קבלת תענית מבעוד יום אף לתענית שעות. עיי"ש. על כן חולק הרא"ש על הרמב"ן ומפרש כתירוץ הראשון בתוס' שהזכרנו: כי קבל עליו מאתמול בזמן המנחה וכו'.

הר"ן בפירושו על הר"ף כותב "מסתברא דלאו לאיפלוגי אתענית שעות אתא אלא לומר דכל תענית שאין בו קבלה לא שמיה תענית דתענית שעות נמי קבלה בעי ושמואל לא איירי בתענית שעות אלא בתענית של יום שלם ולדידיה [תענית יום שלם] הוא דאמרינן דכל תענית שלא קבלה מבעוד יום עליו לא שמיה תענית וה"ה הדין לתענית שעות דבעינן ביה קבלה מקמי שעות דידיה".

יוצא איפוא שהר"ן מפרש הלשון "מבעוד יום" בקבלת תענית לאו דוקא מבעוד יום אלא כל תענית לפני עת חלותו עליו לקבל התענית. ויש לשאול על פירוש הר"ן הלא גם תענית של יום שלם אינו מתחיל הצום מהלילה כי אם אחרי עלות השחר ביום הצום. אם כן למה יהיה חייב לקבלה מבעוד יום, יקבל עליו התענית בערב התענית קודם עלות השחר ודיו? ולאו פירכא היא, כי רש"י במסכת שבת כד. דבור המתחיל "ערבית" כותב: "לילי כניסתן [של התענית] אע"פ שאוכל ושותה כל הלילה מתפלל תפלת תענית מאחר שנכנס היום". ז"א על אף שאוכל בלילה נגרר הלילה אחר היום המחרת וכבר מזכיר התענית בלילה ולכן עליו לקבלו

ולפי דברי תוסי' היה צריך צום זה להיות לכל הפחות צום מטעם נדר.

גם אין דברי הרמב"ן מיישבים את הרמב"ם. כי לא הזכיר הרמב"ם בכלל ההבדל בין תענית לשלם נדרו או תענית סתם. ולפי הרמב"ן היה לו להזכיר חילוק זה. ועוד קשה, אם המתענה זה לשלם נדרו חייב לקבל תענית מבעוד יום, היה לו להזכיר דין זה בפרק ד' מהלכות נדרים ששם מקומן של הלכות נדרי תענית כגון ההלכות של לוח אדם תעניתו ופורעו וכן ההלכות שנוגעות לשוכח ואוכל ביום תעניתו.

גם דברי הר"ן אינם מיישבים את הרמב"ם כי לפי דברי הר"ן שכל קבלה לפני התענית שמה קבלת היה צריך להיות הדין בהלכה יא חיוב להתענות ביום לאחר שנמלך בלילה לצום, וזה היפוך מה שכתב הרמב"ם בהלכה יא.

מטעמים אלה נראה שהיה הכרח ל"לחם משנה" לפרש את הרמב"ם בדרך אחרת והוא שיש הבדל בין תענית יום שלם לתענית שעות. ובהלכה יא רוצה שתתקבל תעניתו כתענית יום שלם שתקנו חז"ל וזה לא יועיל לו אם לא קבל התענית מבעוד יום. ומ"מ מתענה אדם שעות אם קבל עליו שעות התענית לפני שמתענה וכל זה עולה לו לתענית להתפלל עננו אבל לא כתענית יום שלם שהוא יותר חשוב ואין תענית שעות משום נדר כדברי תירוצ' השני של תוסי' והרמב"ן כי אם משום החיוב להתענות כדי לחזור בתשובה

ובהלכה יא: "קבל עליו מבעוד יום להתענות למחר בלבד והתענה ובלילה נמלך להתענות ביום שני אף על פי שלן בתעניתו אינו תענית מפני שלא קבלה עליו מבעוד יום..."

ובהלכה יג מביא הרמב"ם: "מתענה אדם שעות, כיצד, הרי שהיה טרוד בחפציו ומתעסק בצרכיו ולא אכל עד חצות או עד תשע שעות ונמלך להתענות בשעות שנשארו מן היום הרי זה מתענה אותן השעות ומתפלל בהן עננו שהרי קבל עליו התענית קודם שעות התענית וכן אם אכל ושתה ואחר כך התחיל להתענות שאר היום הרי זה תענית שעות" דברים אחרונים אלה הם לא כפירש רש"י בבבלי אלא כירושלמי נדרים בפרק קונם ואולי גם תוסי' שסובר שתענית שעות משום נדר יסבור כרמב"ם הלכה זו.

אין בשיטות הראשונים שכבר סקרנו להסביר דברי הרמב"ם. לא מתקבל תירוצו הראשון של תוסי' בע"ז לד. שקיבל עליו את תענית השעות מאתמול, כי הרמב"ם כתב מפורש בהלכה יג. ונמלך להתענות בשעות שנשארו וכו', ועוד שהרמב"ם במפורש תולה את הטעם של תענית שעות בקבלת התענית קודם שעות התענית אשר לפי פשוטו משמע שעות התענית שנשארו.

וכן לא מתקבל התירוצ' השני של תוסי' שסובר שדין תענית אין בתענית שעות כי אם דין נדר כי הרמב"ם בהלכה יא סובר כשנמלך להתענות אינו תענית אע"פ שנמלך בלילה לצום לפני שעות היום.

שבותנו וירחמנו כבראשונה במהרה בימינו. שווה אם כן טעם תעניות ימי החרבן לתעניות שמצוה לגזור על הצרות המתחדשות.

הלכות אלו, הלכות תענית ציבור ותענית יחיד, אלו הלכות שאנו בקיאים בהן הלכה למעשה לעומת הלכות קדשים וטהרות שבהן אנו מקיימים "נשלמה פרים שפתינו" (הושע יד).

מאז חורבן בית תפארתנו כל ימינו ימי המצרים הם. ופירש התרגום וכן רש"י ואבן-עזרא מלשון גבול, תחום [בר-מצרא]. יה"ר שנזכה לגבול ותחום לימי הפורעניות ונעסוק להלכה ולמעשה בדיני קדשים וטהרות, ודיני תענית נלמד אך ורק לדרוש ולקבל שכר ולא יבוא למעשה עוד].

אעלה את ירושלים על ראש שמחתי
כי איכה אחוג בעת חרוב בית תפארת
בימי יגון בין המצרים
השיגוני כל מכאובים רעים
ראשון הוא לצרות המתחדשות ורבות
אשר קורות לאבותינו ולנו בכל הדורות
ויקבעו לנו חכמינו צום ובכי ומספד
ויהיו המה לעד
כי נהיינו לבוז
בחודש תמוז
וכל לב דאב
בירח מנחם אב

כדברי הרמב"ם פרק אי הלכה ט' שהבאנו בפתח דברינו ועל כן היחיד שמחויב להתענות משום שיש לו חולה או תועה במדבר ועליו להתענות יום שלם לא יצא ידי חובתו אלא אם קבל עליו התענית מבעוד יום.

ולכן עיקר הדברים הוא שסברת הרמב"ם קרובה לסברת הרמב"ן. אבל הרמב"ן תלה טעם קבלת תענית יחיד כדי לשלם נדר תענית שקיבל עליו מכבר וטעם הרמב"ם הוא שמחוייב אדם להתענות על צרה שבאה לו ולא יצא חיוב תענית זו אם לא קבלה מבעוד יום. ולענין תענית שעות סובר הרמב"ם כסברת הר"ן, שיש דין תענית אם קבלה קודם שעות התענית וגם מועיל להתפלל תפילת עננו.

[הרמב"ם פרק ה' מהלכות תענית הלכה א' כותב: "יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים נשיב להיטיב שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם (ויקרא כו) עכ"ל.

מדברי הרמב"ם נלמד כי הטעם שקבעו הצומות על החרבן היא לעורר התשובה למען אשר יזכור לנו ברית ראשונים וישיב